

על המבנה המשולש בסוגיות הבבלי

אורי צור

מבוא

המבנה המשולש הוא הנפוץ ביותר בסוגיות. כלומר, מסגרת הסוגיא מבוססת על חלוקה לשלש¹. לדוגמה, מבנה משולש של משפטים חוזרים, ביטויים, שמות האמוראים, עריכת מקורות, כללים, אוקימתות. במקרים רבים, המבנה המשולש בסוגיא לפי נוסח הדפוס, מהווה פתרון לבעיות רבות שבסוגיא, כולל קשיים שנתקשו בהם פרשנים שונים ותורם להבנת חילופי גירסאות בין נוסח

1 ראה י' אבישור, 'דרכי החזרה במספרי השלמות (10, 7, 3) במקרא ובספרות השמית הקדומה', באר שבע א (תשל"ג), עמ' 2, ציין: "בדיקה מדוקדקת תוכיח שרוב החזרות מצויות במספרים שלש שבע ועשר ... התופעה הצורנית שבה תכניות, נוסחאות, ביטויים, מילים ומיליות חוזרים שלש, או שבע או עשר פעמים ביחידה ספרותית בספרות השמית... מראה שיחידות ספרותיות חוברו וגובשו כמודע ובמכוון בצורה קבועה זו... להדגשת תופעות אלה יש השלכות על הבחינות הפורמליות של היחידות הספרותיות... בוחן פורמלי זה עשוי להבליט גריעות והוספות בטקסט ולהבליט שלמות במבנה היחידות" וכו'. (ראה לקמן, שם, עמ' 15: "חזרה משולשת").

ש"י פרידמן, פרק האשה רבה בבבלי בצירוף מבוא כללי על דרך חקר הסוגיא, ירושלים ניו יורק תשל"א, עמ' 40, ציין: "בדיקת מבנה הסוגיות בכמה פרקי גמרא רומזת על כך שהסוגיות וגם חלקי הסוגיא בנויים על הרמוניה מספרית, ובמיוחד בולטים אותם מספרים ששימשו שימוש ספרותי יסודי מני קדם: שלש שבע ועשר. ויש למשל, שסוגיא המשתרעת על כמה דפים, אינה בעיקרה אלא שלש מימרות אמוראים והדיונים עליהן". (ראה לקמן, שם, עמ' 41-42, 47-184; ש"י פרידמן, 'הוספות וקטעי 'סברא' בפרק החובל (ב"ק פ"ח)', תרכ"ז מ, ד (תשל"א), עמ' 11-12; ש"י פרידמן, 'מבנה ספרותי בסוגיות הבבלי'. קעמ"י 6 (תשל"ז), עמ' 391-396; ש"י פרידמן, 'איחוי פרשיות סמוכות בסוגיות הבבלי'. קעמ"י 7 (תשמ"א), עמ' 251-255.

תודתי נתונה למו"ר נ' עמינח על הערותיו והארותיו למאמר זה. כמו"כ, תודתי נתונה לקרן הזכרון לתרבות יהודית על מענקה לפרסום המאמר.

הדפוס וכתבי היד וקשיים אחרים המתעוררים כתוצאה מההשוואה ביניהם. להלן, דוגמאות ממסכת עירובין.

הסוגיא הראשונה :

שיעורי אמות ("אמר אביי משמיה — ורוב אמות קאמר" (ג ע"ב)

דעת אביי משמו של רב נחמן נערכה בסוגיא שלפנינו בסגנון של מבנה משולש, כשהמבנה הפנימי חוזר על עצמו, בצורה הבאה :

אמר אביי משמיה דרב נחמן :

אמת סוכה ואמת מבוי¹ — כאמה בת חמשה

אמת כלאים — כאמה בת ששה

1. אמת מבוי כאמה בת חמשה²

למאי הלכתא

לגובהו ולפירצת מבוי

והא איכא משך מבוי דלקולא

כמאן דאמר...

ואיבעית אימא... ורוב אמות קאמר

2. אמת סוכה כאמה בת חמשה

למאי הלכתא

לגובהה ולדופן עקומה

והא איכא משך סוכה דלקולא

כרבנן דאמרי...

ואיבעית אימא... ורוב אמות קאמר

3. אמת כלאים כאמה בת ששה

למאי הלכתא

לקרחת הכרם, ולמחול הכרם

והא איכא... דלקולא

כרבנן דאמרי...

ואיבעית אימא... ורוב אמת קאמר.

נוסח הדפוס בדעת אביי משמו של רב נחמן פותח ב"אמת סוכה ואמת מבוי" לעומת ההמשך בסוגיא הדין תחילה ב"אמת מבוי" ואח"כ ב"אמת סוכה", לפיכך יש לצדד בגירסא החלופית! לנוסח הדפוס.

1 ראה כ"מ כיו"א כיו"ב כ"א גרסו: "אמת מבוי ואמת סוכה"; ראה רב נסים, עירובין,

כל קטע במבנה המשולש כאן דן בנושא אחר. כמו"מ הראשון ב"אמת מבוי באמה בת חמשה" נוסח הדפוח שונה מגירסת כ"א² כדי שדעת אב"י משמו של רב נחמן תהיה בהתאמה סגנונית מלאה ואחידה.³

המשכו של המשא ומתן בשתי שאלות חוזרות וזהות, האחת: "למאי הלכתא" ותשובה המורכבת משתי דוגמאות בלבד, וזו הסיבה שלא הוסיפו ל"גובהו ולפירצת מבוי" אפשרויות אחרות,⁴ מפני שלפי מסגרת התשובה — אין מקום להוסיף דוגמאות מלבד השתיים שהוצגו.

השאלה השניה החוזרת וזהה היא: "והא איכא וכו', וכדי לא לפגום בתצורה של שתי השאלות החוזרות וזהות, לא היה מקום לקושיה נוספת: "והרי מחיצה גבוה עשרה דלקולא"⁵ אחר הקושיה: "והא איכא משך מבוי דלקולא".

לשאלה השניה, שתי תשובות החוזרות ופותחות באורח דומה, הראשונה: "כמאן דאמר" / "כרבנן דאמרי" והשניה: "ואיבעית אימא... ורוב אמות קאמר" — הסיום החוזר והזהה.

מבנה זה שווה בכל שלושת קטעי המו"מ בסוגיא.

כדי לשמור על מבנה זה, לא גרסו: "ולעבודת הכרם שהוא בד"א"⁶ — כמו"מ השלישי, אחר שתי הדוגמאות: "לקרחת הכרם ולמחול הכרם". כלומר, אפשר היה להציג דוגמה נוספת: "ולעבודת הכרם" או להסתפק בדוגמה אחת בלבד⁷

- ג ע"ב; רש"י, שם, ד"ה: "אמת מבוי"; הרא"ש, עירובין, ג ע"ב; פירוש הרא"ש, כלים, פי"ז מ"י; פסקי הרי"ד, עירובין, עמ' ג; חידושי המאירי, עירובין, מהד' ברוידא, ירושלים תש"ן, עמ' טו; דק"ס, עירובין, עמ' ד את ה.
- 2 בכ"א נוסף: "הכא לחומרא והכא לחומרא".
- 3 ראה מו"ר ג' עמינח, 'הנטיה לאחידות הסגנון בתלמוד הבבלי והשפעותיה על גרסאותיו', קעמ"י 9, ג (תשמ"ו), עמ' 15–21.
- 4 ראה חידושי רעק"א, עירובין, ג ע"ב; עבודת הלוי, שער א, סי' כד, בתוך: פתח זוטא על תיקוני עירובין, לונדון תשמ"א, סי' כד.
- 5 ראה פתחא זוטא, שם, סי' כה.
- 6 ראה רש"י, שם, ג ע"ב, ד"ה: "ואם לאו"; גליון הש"ס, עירובין, ג ע"ב; רש"ש, עירובין, ד"ה: "ד"ה"; ראה בבא בתרא כו ע"א; מגן שאול, עירובין, עמ' נו; חזות קשות, עירובין, ג ע"ב, עמ' 10; זוהרי הש"ס, עירובין, עמ' 123; חידושי רעק"א, שם; דרוש וחדוש, עירובין, ג ע"ב; קושיות עצומות, עירובין, עמ' יח; שם משמעון, עירובין, ג ע"ב; ראש משביר, עירובין, ג ע"ב; יד דוד, עירובין, ג ע"ב; מנחם משיב נפש, עירובין, ג ע"ב; בן אריה, עירובין, ג ע"ב; חדש האביב, עירובין, עמ' 308; נחל הערבים, עירובין, ג ע"ב; חידושי הראי"ה קוק, עירובין, ג ע"ב, תירץ את הקושיה וכן חזות קשות, יד דוד ונחל הערבים; ראה תוס' כלאים ג, א, מהד' ליברמן, עמ' 213.
- 7 ראה שם משמעון, שם, ג ע"ב.

אך משיקולי מבנה המו"מ, לא הוסיפו ולא גרעו⁸ אלא ערכו בצורה שיטתית ועיקבית — תשובה המורכבת משתי דוגמאות בלבד, בהתאם לשתי דוגמאות שניתנו לפני כן בתשובות הקודמות, ב"אמת מבוי" — ל"גובהו ולפירצת מבוי" וב"אמת סוכה" — "לגובהה ולדופן עקומה".

המבנה המשולש בעריכת דברי אב"י משמו של רב נחמן הוא כה ניכר, עד שברור שאין כאן סדר הדברים של הקושיות⁹ אלא שיקולי עריכת המבנה המשולש על תכניו הפנימיים שתוכנן ותואם תוך שמירה והקפדה על המבנה הנתון.

הסוגיא השניה:

הלכות למשה מסיני ("אמר ר' חייא בר — ולדופן עקומה" (ד ע"א—ע"ב))

הסוגיא נפתחת בדברי ר' חייא בר אשי אמר רב: שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני". במימרת ר' חייא בר אשי אמר רב אנו גורסים את המילים: "חציצין ומחיצין"¹ בהתאם למילה: "שיעורין"² במקום אותם גירסאות בהם מופיעות המילים: "חציצות ומחיצות", או שעורכי הסוגיא הם ששינו את המילים הללו. כך נתקבלו שלשה פרטים במימרה: "שיעורין חציצין ומחיצין", למרות שלא היה צריך לפרט: "חציצין ומחיצין" שהרי הן בכלל: "שיעורין — הלכה למשה מסיני"³.

בהתאם לשלושת הפרטים הללו ערכו העורכים משא ומתן והוסיפו נופך משלהם.⁴ מחד, הרחיבו את המימרה על ידי עריכת המקורות ללימוד המימרה (לכאורה) לצורך הדגשתה וכיסוסה, ולא הסתפקו במימרתו הקצרה של ר' חייא בר אשי אמר רב. מאידך, שמרו על מסגרת תוחמת וידועה מראש לבירור מקורותיה⁵ על ידי שימוש בקושיה חוזרת ונשנית, ביסוסה ודחייתה בתירוץ מן המוכן, בצורה הבאה:

8 ראה גאון יעקב, עירובין, עמ' ט, ד"ה: "והא", ציין לגבי "כרם הנטוע": "תלמודין לא חש לאיתויי לכולה".

9 ראה פריי בעתו, עירובין, עמ' ט, ד"ה: "והאיכא", ציין: "ודאי שהמקשה שאל את כל מה שהיה לו בבת-אחת, ומסדר הש"ס סידר את כל המו"מ לפי תירוציו של התרצן, שהיו בודאי על ראשון ראשון".

1 השווה כ"מ כיו"א; ירוש' עירובין א, א (יח ע"ב) ישנה גירסא: "מחיצות"; השווה כ"א; ככ"מ ובכ"א: "מחיצות דאורייתא"; בכיו"ב: "מחיצין דאורייתא".

2 השווה כ"א: "שיעורין דאורייתא".

3 שרי"ל טימפלו, מסכת הלכה למשה מסיני, אמשטרדם 1734, יא ע"ב, ד"ה: "אבל".

4 ראה א' ווייס, מחקרים בתלמוד, ירושלים תשל"ה, עמ' 213–214.

5 ח' אפפנהיים, מחקרים ומבואות בתלמוד, תולדות המשנה, ירושלים תשל"א, עמ' 7.

על המבנה המשולש בסוגיות הבבלי

המימרה: "אמר ר' חייא בר אשי אמר רב: שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני".

1. משא ומתן ב"שיעורין", קושיה: "דאורייתא הוא⁶ דכתיב" וכו', תירוך: "הלכתא נינהו" וכו'.
2. משא ומתן ב"חציצין", קושיה: "דאורייתא נינהו דכתיב" וכו', תירוך: "כי אתאי הלכתא" וכו'.
3. משא ומתן ב"מחיצין", קושיה: "דאורייתא נינהו" וכו', תירוך: "כי אתאי הלכתא" וכו'.

כך נתקבלה סוגיא במבנה משולש.

במשא ומתן ב"שיעורין" — בחרו עורכי הסוגיא להציג רק את הדיעה אותה ביקשו לדחות — דעת רב חנן הסבור ששיעורין מדאורייתא, אותה בחרו כמייצגת מבין האפשרויות השונות⁷ ולכן לא הציגו בסוגיא את הצד השני שבמחלוקת: "רב יוסף ואיתימא רבי יצחק"⁸, הקושיה: "ותיסברא"⁹ וכו' הסבה את הקושיה על שיטת רב חנן הסבור ששיעורין דאורייתא, באופן שונה מהדיאלוג בברכות,⁸ כשהתירוך: "הלכתא נינהו" — הוא מוכן וידוע¹⁰ הואיל והקושיה: "ותיסברא שיעורין מכתב כתיבי" היא מאוחרת.¹¹

במו"מ ב"חציצין" — השתמשו עורכי הסוגיא בתכנים ידועים,¹² כשכתחילה ערכו את הקושיה החוזרת: "דאורייתא נינהו דכתיב" וכו', והתירוך בהמשך: "כי אתאי הלכתא" מן המקבילות,¹² וכך לימדו ב"חציצין".

במו"מ ב"מחיצין" — לא היו תכנים לעריכתה.¹³ אין פסוק בפתיחה המו"מ למחיצין, כמו בשיעורין וחציצין. בשלב מאוחר הושלמה העריכה למחיצין במו"מ קצר בין ר' מאיר ור' יהודה¹⁴ עד שכל הסוגיא הפכה מקבילה ושווה.¹⁴ כך נתקבלה חלוקה בסוגיא הבאה במבנה משולש.

6 ראה דק"ט, עירובין, כתב־יד מינכן, עמ' ה אות א, ציין: "נינהו".
7 ראה יומא פ ע"א; ירוש' פאה א, א (טו ע"א); ירוש' חגיגה א, ב (עו ע"ב); ירוש' בכורים א, ג (סג ע"ד); בבלי, יפה עינים, עירובין, ד ע"א.
8 ברכות מא ע"א—ע"ב.
9 השווה ברכות מא ע"ב: "ואידך".
10 סוכה ו ע"א.
11 ווייס, שם, עמ' 228 הע' 56.
12 יומא לא ע"א; פסחים קט ע"א; חגיגה יא ע"א; סוכה ו ע"א, ובש"נ.
13 י"ג אפשטיין, מבראות לספרות האמוראים, ירושלים תשכ"ג, עמ' 51.
14 ראה מו"ר ג' עמינח, עריכת מסכתות סוכה ומועד קטן בתלמוד הבבלי, תל אביב תשמ"ט, עמ' 172.

הסוגיא השלישית:

לימוד מן הכלל ("א"ר יוחנן אין — שנאמר בו חוץ" (כו ע"א)

הסוגיא נפתחת בכלל של ר' יוחנן: "אין למידין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ" מפני שהכלל הזה מתייחס¹ למשנה הקודמת — הקובעת את הכלל: "בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח"², אך מהמשך הדברים בסוגיא: "מדקאמר אפי' במקום שנאמר בו חוץ, מכלל דלאו הכי קאי, היכא קאי, התם קאי: כל מצות עשה שהזמן גרמא" וכו', משמע (לכאורה) שהכלל של ר' יוחנן לא נאמר בזיקה למשנה דלעיל, אלא ביחס למשנה אחת³ וביחס לסוגיא בקידושין בלבד.⁴

בסוגיא בקידושין, ישנה ראייה לדברי ר' יוחנן מהמשנה בעירובין, אך אותה ראייה נאמרה כאן בסוגיא בעירובין בשם: "רבינא ואיתימא רב נחמן" — "עובדה כזו מראה על מקורות שונים"⁵, או:

מסדר סוגיות למשנת עירובין (כו ע"ב) הכיר טופס אחר של סידור למסכת קידושין מן הסידור שלפנינו. המסדר, שם, מצטט סוגיא שנסדרה בגמרא שלפניו על משנת קידושין (פ"א מ"ז כט ע"א) לפיסקא "כל מצות עשה שהזמן גרמא, אנשים חייבים ונשים פטורות וכו'", אבל בסידור שלפניו מקור שאין בסוגיא סידור שלפנינו⁶ ... "על השאלה: "היכי קאי", משיב העורך: "התם קאי" והוא מצטט סוגיא בשלימותה, ובאותה דרך שקובע העורך כי דברי ר' יוחנן לא נשנו על משנת עירובין "מכלל דלאו הכי קאי" באותה דרך הגיונית ברור כי גם דברי "אביי ואיתימא ר' ירמיה", ודברי "רבינא ואיתימא רב נחמן" לא נשנו על עירובין אלא על משנת קידושין והציטוט מסתיים איפוא רק לאחר דבריהם.⁷

העובדות הללו, יתכן והם מעידים על "מקורות שונים" או "טופס אחר של סידור למסכת קידושין". אך מאותה "דרך הגיונית" אכן ברור שדברי "אביי

1 ראה ח' אלבק, מכוא לתלמודים, ירושלים תשכ"ט, עמ' 458.

2 עירובין כו ע"ב.

3 ראה קידושין כט ע"א; ראה ד' הלבני, מקורות ומסורות, ביאורים בתלמוד, מסכתות עירובין ופסחים, ירושלים תשמ"ב, עמ' סד, ד"ה: "וי"ל".

4 ראה קידושין לד ע"א.

5 אלבק, שם, עמ' 564 הע' 27.

6 ראה מו"ר נ' עמינח, עריכת מסכת קידושין בתלמוד הבבלי, תל אביב תשל"ז, עמ' 75.

7 ראה מו"ר עמינח, שם, עמ' 76.

על המבנה המשולש בסוגיות הבבלי

ואיתימא רב נחמן" בלבד, לא נשנו על הסוגיא בעירובין, אלא הבירור של מקומם המקורי של דברי ר' יוחנן⁸ מתקבל גם כעניין סגנוני. עריכת הסוגיא לא באה לענין הלכה,¹ אלא מבטאת מבנה צורני משולש של הכלל של ר' יוחנן: "אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ", כאשר כללו של ר' יוחנן בפתיחת הסוגיא — משמש פתיחה לכל שלושת היחידות, וכל אחת מהיחידות הללו מסתיימת באותו כלל (פתיח וסוגר) — כבתחילת הסוגיא.

להלן תיאור תרשים של המבנה המשולש בסוגיא (עירו' כו ע"א):

פתיחה וזהה המשמשת לכל שלושת היחידות: "א"ר יוחנן: אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ".

המבנה המשולש	א. מדקאמר אפי' במקום שנאמר	ב. אמר אביי ואיתימא רבי ירמיה	ג. אמר רבינא ואיתימא רב נחמן
	בו חוץ, מכלל דלאו הכא קאי,	אף אנן נמי תנינא,	אף אנן נמי תנינא,
	היכא קאי, התם קאי	כל שנישא על גבי הזב טמא,	
	כל מצות עשה שהזמן גרמא,	וכל שהזב נישא עליו טהור,	בכל מערבין ומשתתפין
	אנשים חייבים ונשים פטורות.	חוץ מן הראוי למשכב	חוץ מן המים והמלח.
	ושלא הזמן גרמא, אחד נשים	ומושב והאדם.	
	ואחד אנשים חייבין. וכללא הוא, וכל מצות עשה...	ותו ליכא,	ותו ליכא,
	דכל מצות עשה... נשים פטורות, נשים חייבות,		
	הרי הרי	והא איכא,	והא איכא,
	מצה, שמחה... תלמוד תורה, פו"ר	מרכב...	כמיהין ופטירות.
	ונשים חייבות. ונשים פטורות		
	אלא אמר רבי יוחנן:	אלא שמע מינה:	אלא שמע מינה:

8 ראה אלביק, שם, עמ' 456.

סיום זהה	אין למדין מן הכללות	אין למדין מן הכללות,	אין למדין מן הכללות,
באותו כלל ואפילו במקום שנאמר	ואפילו במקום שנאמר	ואפילו במקום שנאמר	ואפילו במקום שנאמר
בכתחילת	בו חוץ	בו חוץ	בו חוץ
הסוגיא			

ביחידה הראשונה — הדיוק: "מדקאמר אפי' במקום שנאמר בו חוץ, מכלל דלאו הכא קאי, היכא קאי, התם קאי" אינו הכרחי.⁹ הוא מוסב על המשנה כאן שנאמר בה: "חוץ". דיוק זה, נועד להעביר את הברייתא והמשא ומתן שבצידה מסוגיית קידושין¹⁰ לסוגיא כאן, והוא משמש כחולית קישור.¹¹ לכן בסוגיא בעירובין דייקו מהסיפא של דברי ר' יוחנן: "ואפילו במקום שנאמר בו חוץ" אף על פי שאין דבריו בזיקה למשנתנו: "בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח", למרות שהיה אפשר לדייק מן הרישא של דבריו: "אין למדין מן הכללות" שהם בזיקה למשנתנו.⁹

גם המשא ומתן שבצד הברייתא עובד שוב והותאם במידת האפשר לסוגיא כאן¹² בהשוואה לסוגיא בקידושין.¹³ המילה: "אלא" בסיומה של היחידה הראשונה, איננה בסוגיא בקידושין,¹⁴ והיא נוספה כאן בסוגיא, כדי להראות שכללו של ר' יוחנן מתייחס בזיקה לסוגית קידושין דווקא — דבר שלכשעצמו הוא אינו מדוייק לגמרי, מפני שבהעדר המילה: "אלא" — כפי שמצוי בסוגית קידושין, הכלל של ר' יוחנן יכול לשמש כפתיחה למובאה מעירובין: "בכל מערבין ומשתתפין" דווקא, שהיא הסוגיא כאן. אפשר שהוספת המילה: "אלא" ביחידה הראשונה, מה שאין כן בסוגית קידושין, באה בהתאם לאותה מילה: "אלא" בשתי היחידות האחרות מטעמי האחידות הסגנונית.

את היחידה השניה — הוסיפו ממשנת זבים¹⁵ ומתוספתא כלים,¹⁶ והציעו

9 ראה הלכני, שם, עמ' סג.

10 קידושין לג ע"ב—לד ע"א.

11 ראה הלכני, שם, עמ' סד, ד"ה: "אבל".

12 "וכללא הוא, דכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות" וכן: "וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבות" מקביל ל"ותו ליכא" בשתי היחידות האחרות. "הרי מצה, שמחה, ... ונשים חייבות" וכן: "הרי תלמוד תורה, פריה ורביה, ... ונשים פטורות" מקביל ל"והא איכא" בשתי היחידות האחרות.

13 ראה קידושין לד ע"א: "וכללא הוא, הרי מצה, שמחה, ... דמצות עשה ... ונשים חייבות, ותו, והרי תלמוד תורה, פריה ורביה, ... דלא מצות עשה ... ונשים פטורות".

14 ראה מו"ר נ' עמינת, 'הנטיה לאחידות הסגנון בתלמוד הבבלי והשפעותיה על גירסאותיו', קעמ"ו, 9, ג (תשמ"ו), עמ' 15—21.

15 ראה זבים ה, ב.

16 ראה תוס' כלים ב"ב ב, ד.

על המבנה המשולש בסוגיות הכבלי

אותם כיחידה אחת בלבד, בכדי להשלים את המבנה המשולש בסוגיא, והסתפקו בהן. כך אפשר להבהיר מדוע לא ראו העורכים עוד צורך להוסיף ולפתח את היחידה השניה, למרות שהיו משניות נוספות¹⁷ ומקומות נוספים בהן אמרו: "בכל... חוץ..."¹⁸ (ומשמו של ר' יוחנן).

עיבודה ועריכתה של יחידה זו, דומה למבנה הפנימי¹⁹ של היחידה השלישית. אפשר שציון הפתיחה של המסורת בתחילת היחידה השניה: "ואיתימא רבי ירמיה"²⁰, ושל המסורת בתחילת היחידה השלישית: "ואיתימא רב נחמן"²¹ — אינו בטוח, והן נוספו במקביל.

היחידה השלישית — היא למעשה המתאימה ביותר לעריכתה כסוגיא בסמוך²² למשנתנו בעירובין:

בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח

מפני שהיא נובעת מן המשנה ועוסקת בנושא הרלוונטי מן המשנה:

בכל ומשתתפין חוץ מן המים והמלח, ותו ליכא, והא איכא כמיהין ופטירות. אלא שמע מינה: אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ.

על אחת כמה וכמה, כאשר ביחידה הראשונה נאמר במפורש: "דלאו הכא קאי", שאין מקומו הראוי של הכלל ביחידה הראשונה — כאן בתחילת הסוגיא, אלא לקמן אחר דברי רבינא.²³ וכל שכן, שמשנת זבים אינה עוסקת בענייני עירוב. מכאן, יש לומר, שהיחידה השלישית היתה הסוגיא הראשונה בסמוך למשנה. וכפי המצוי בסוגיא בקידושין²⁴ ותוכיח הסוגיא שם:

אמר רבי יוחנן: אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ תתן: בכל מערבין ומשתתפין, חוץ מן המים ומלח, ותו ליכא, והאיכא

17 ראה מגילה יט ע"ב; ראש השנה כו ע"א; חולין טו ע"ב.

18 ראה בבא בתרא כ ע"ב; סנהדרין צ ע"א; ע"ז לו ע"א; חולין ג ע"א; בכורות נא ע"א; פסחים כה ע"א; שם כה ע"א-ע"ב; ראה לשון הזהב, שם, כו ע"א, ד"ה: "בגמרא אמר אביי".

19 ראה הלבני, שם, עמ' סג הע' 4.

20 הר"ח, עירובין, כו ע"א, לא גרס: "ואיתימא רבי ירמיה".

21 פסקי הרי"ד, עירובין, עמ' נב, לא גרס: "ואיתימא רב נחמן".

22 ראה הרי"ף, עירובין, כו ע"א; הרא"ש, עירובין, כו ע"א; בהר ייראה, עירובין, עמ' 189.

23 ראה י"ד דיננער, הגהות על מסכת עירובין ביצה וסוכה בבלי וירושלמי, פרנקפורט דמיין תרנ"ו, כו ע"א; הלבני, שם, עמ' סד, ד"ה: "אבל".

24 ראה קידושין לד ע"א.

כמיהה ופטירות, אלא אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ.

עורכי הסוגיא בקידושין השתמשו במובאה זו בלבד מעירובין, מפני שכנראה, רק היא בלבד היתה הסוגיא הראשונית למשנת עירובין כאן, או שלדעתם רק היא היתה רלוונטית למשנת עירובין. כך, שלמעשה יש לומר שסוגית קידושין משמרת²⁵ את הנוסח הראשוני²² של סוגית עירובין הנידונה. לכן גם נעדר בה שמות האמוראים, המצויים כאן בסוגיא בעירובין²⁶ זו גם הסיבה שדברי "רבינא ואתימא רב נחמן" תמוהים²⁷ לכשעצמם ונראים כמיותרים בסוגיא, שהרי ר' יוחנן עצמו כלל את כללו: "אין למדין מן הכללות" וכו' מן המשנה: "בכל מערבין ומשתתפין" גופא, ומה בא "רבינא ואתימא רב נחמן" לחדש²⁸ שוב, ומאותה משנה: "אף אנן נמי תנינא, בכל מערבין ומשתתפין". לאור האמור, נראה שהסוגיא הראשונית — פותחה כאן בעירובין לסוגיא במבנה משולש של הכלל: "אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ".

הסוגיא הרביעית:

מגדל שאבד מפתחו ("ואמאי הוא — לצורך תשמישין" (לד ע"ב—לה ע"א)

בסוגיא יש שלש אוקימתות. האחת, של רב ושמואל, השניה של רבה ורב יוסף והשלישית של אביי ורבא.

שתי האוקימתות הראשונות נדחו מפני האוקימתא השלישית והיא נפסקה להלכה¹ השאלה היא — מדוע סידרו ניתוח של סוגיא, שבו דוחים את האוקימתא הראשונה וחוזרים ודוחים גם את האוקימתא השניה ומקיימים את האוקימתא

25 השווה הלכני, שם, עמ' סד, ד"ה: "אפשרות אחרת", הצעתו צריכה עיון נוסף לאור דברינו.

26 ראה מו"ר עמינח, עריכת מסכת קידושין בתלמוד הבבלי, עמ' 76, ציין: "אבל בעירובין מסידור אחר, ולכן נמסרה כציון שמם של האמוראים כמקור שמשם באו הדברים"; ראה קידושין לד ע"א.

27 ראה תורת חיים, עירובין, כז ע"א, ד"ה: "אמר"; לשון הזהב, שם, כז ע"א, ד"ה: "בגמרא אמר אביי"; לב רחב, עירובין, כז ע"א, ד"ה: "שם אמר רבינא".

28 ראה הלכני, שם, עמ' סד, ד"ה: "וי"ל".

1 הרי"ף, עירובין, לה ע"א; הרא"ש, שם, לד ע"ב—לה ע"א; רמב"ם, הל' עירובין, פ"א הכ"ב; שם, פ"ו ה"י; טוש"ע, או"ח, הל' שבת, ס"י שצד סע' ג; באר הגולה, שם, ס"י שצד סק"ד; שם, הל' תחומין, ס"י תט סע' ד; שם, הל' שבת, ס"י שיד סע' ז; דרישה, או"ח, הל' יו"ט, ס"י תקיט סק"ב; טור, או"ח, הל' יו"ט, ס"י תקיט.

השלישית, ועוד, מן הראוי היה לוותר (לכאורה) על שתי האוקימתות הראשונות, שהרי יוצא שתלמיד חולק או מוותר על דברי רבו.

מלבד האפשרות שמדובר במשא ומתן סתמי ולפי זה ישנם גם אפשרויות אחרות של מו"מ. אפשר לומר שהמבנה המשולש עמד ביסוד של הסוגיא.

הסוגיא נפתחת בקושיה: "ואמאי, הוא במקום אחד ועירובו במקום אחר הוא". את הקושיה בסגנונה זה, העבירו² כאן לסוגיא בהשפעת הסוגיות הקודמות³ (עירו' לב ע"ב: "אילימא... למעלה, הוא ועירובו במקום אחד הוא", שם לד ע"ב: "אי למעלה, הוא במקום אחד ועירובו במקום אחר הוא") וסוגיות אחרות,⁴ ולכן לא הקשו בסגנון אחר, לדוגמה: "מאי טעמא דר"א"⁵.

לצורך ביאור המשנה ערכו שלש אוקימתות בסידור של מבנה משולש בסוגיא, כאשר כל אוקימתא מוצעת על ידי שני אמוראים, בסגנון אחיד ומסודרת בסוגיא לפי סדר הזמנים הכרונולוגי של האמוראים ובאופן שפירושם מבוסס על מקור תנאי, בצורה הבאה:

1. רב ושמואל דאמרי תרוייהו: הכא במגדל של לבנים עסקינן⁶ ...
(דאמר) ... דתנן....
2. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: הכא במגדל של עץ עסקינן⁶ ...
דתנן....
3. אביי ורבה דאמרי תרוייהו: במנעול וקטיר במתנא עסקינן⁶ ...
דאמר....

האוקימתא הראשונה — דחוקה מאוד, מפני שבעל הסוגיא הזאת אינו סבור כן⁷ (שנוח מבחינתו לומר כרבנן⁸), ובכל זאת העורך נדחק לתרץ תירוצים דחוקים ומאולצים: "הכא נמי, באוירא דליבני", "ה"נ ביו"ט" — לצורך מניעת והסרת הקושיות על רב ושמואל, שהרי יכלו לומר בפשטות שמדובר בשבת וכרבי — שכל דבר שהוא משום שבות לא גזרו בין השמשות, ו"באוירא דליבני" הוא משום שבות.⁹

2 ראה הלבני, שם, עמ' ק, ד"ה: "אך מסופקני".

3 ראה לעיל, עירובין לב ע"ב; שם, לד ע"ב.

4 ראה ביצה לא ע"ב; (ראה שבת כג ע"ב; סוכה מב ע"ב; ב"מ צד ע"א; שם ק ע"א).

5 ראה חידושי גור אריה, עירובין, לד ע"ב, ד"ה: "ואמאי".

6 השווה הלבני, שם, עמ' ק.

7 ראה חידושי גור אריה, שם, לד ע"ב, ד"ה: "והאמר".

8 ראה תוספות הרא"ש, עירובין, לד ע"ב, ד"ה: "אמר".

9 תוספות הרא"ש, שם; חידושי גור אריה, שם.

האוקימתא הראשונה של רב ושמואל כל כך דחוקה,¹⁰ עד שלפי דבריהם¹¹ אליבא דר' מאיר — במשנה מדובר ביום טוב בלבד ולא בשבת, והברייתא חסירה¹² — לכן אמרו: "חסורי מיחסרא והכי קתני" וכו'.

גם התירוץ: "חסורי מיחסרא" (=חסמ"ח) — אינו ברור. האם הוא מוסב רק על הברייתא או שהוא מתייחס גם למשנה,¹³ או שאין הוא בא להוסיף אלא רק לפרש את המשנה כפשוטה.¹⁴ התוכן בגוף ההסמ"ח משובש¹⁵ ומוגה¹⁶ וגם דברי ר"א¹⁷ וזהותו — אינם ברורים. האם שנה ר"א כברייתא בסוגיא (וכפי שמצוי בתוספתא¹⁸) או כ"חסמ"ח" — ולא כפי שנאמר במשנה. האם ר"א המוזכר במשנה הוא אותו ר"א בברייתא,¹⁹ ולכן אמרו שהברייתא: "חסמ"ח" — בכדי לבאר ולהשוות בין דברי ר"א במשנה לדבריו בברייתא.²⁰

לאור כל האמור, נדחתה (לכאורה²¹) האוקימתא הראשונה של רב ושמואל.

לכן הציעו בסוגיא את האוקימתא השניה של רבה ורב יוסף: "הכא במגדל

10 ראה הלבני, שם, עמ' קא, ד"ה: "הבבלי".

11 ראה ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, נויארק תשכ"ב, עמ' 337, ד"ה: "ופרשו"; ראה י"ד גילת, משנתו של רבי אליעזר בן הורקנוס, ירושלים תשכ"ה, עמ' 145.

12 ראה תוספ' שם ב, ט"ו מהד' ליברמן.

13 ראה א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת עירובין, ירושלים תשמ"ו, עמ' 75 והע' 48.

14 ראה מלא רצון, עירובין, לה ע"א.

15 ראה תוספ' עירובין ג, טו מהד' צוקרמנדל; תוספ' שם ב, טו מהד' ליברמן; תוס', עירובין, לה ע"א, ד"ה: "חיסוריי"; כ"א גרס: "נמצא המפתח בין בעיר בין בשדה עירובו עירוב"; ראש משביר, עירובין, לה ע"א, ד"ה: "שם בשדה"; הגהות הב"ה, עירובין, לה ע"א, אות א; תורת חיים, עירובין, לה ע"א, ד"ה: "בשדה"; חידושי רעק"א, עירובין, לה ע"א, ד"ה: "גמ' בשדה"; מרומי שדה, עירובין, לה ע"א, ד"ה: "בשדה"; מנחם משיב נפש, עירובין, לה ע"א, ד"ה: "גמרא"; נחל הערבים, עירובין, לה ע"א, ד"ה: "גמרא"; הר"ח, עירובין, לה ע"א; דק"ס, עירובין, עמ' סה אותיות ה-ז.

16 ראה תורת חיים, שם, לה ע"א, ד"ה: "במה".

17 ראה א' צור, שיקול הדעת בעריכת סוגיות במסכת עירובין בתלמוד הבבלי, פרקים א-ג, אוניברסיטת תל-אביב תשנ"ו, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", עמ' 317 הע' 10.

18 ראה י"ג אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ירושלים תשנ"ז, עמ' 66.

19 ראה רש"י, שם, לד ע"ב, ד"ה: "ואם בשדה"; תורת חיים, שם, לה ע"א, ד"ה: "במה"; הלבני, שם, עמ' קב, ד"ה: "ואולי" והע' 12*.

20 ראה הלבני, שם, עמ' קב, ד"ה: "ואולי" וד"ה: "אבל".

21 השווה ליברמן, שם, עמ' 337, ד"ה: "ופירשו"; דיננער, שם, לה ע"א, ד"ה: "בר"ה חסוריי"; הלבני, שם, עמ' כב, ד"ה: "המילים".

על המבנה המשולש בסוגיות הבבלי

של עץ עסקינן, השווים או שהשוו²² במסגרתם²³ ובתכנם הדומה לדברי רב ושמואל: "הכא במגדל של לבנים עסקינן".

עורכי הסוגיא צירפו²⁴ את "ובפלוגתא דהני תנאי" בהתאם להקשר כמילה: "מגדל" שבמשנת זכים: "הקיש על גבי שידה תיבה ומגדל טמאין"²⁵ תוך כדי נסיון לשייך למחלוקת התנאים שם, את הסברות במחלוקת האמוראים כאן בסוגיא: "מאי לאו בהא קמפלגי, מר סבר: כלי הוא, ומר סבר: אהל הוא". אך הואיל והאוקימתא של רבה ורב יוסף מבוססת על שיטת בית הלל, שאין בנין בכלים²⁶ — במחלוקתם עם בית שמאי²⁷ לא רצו עורכי הסוגיא (לכאורה²⁸) להשען על מחלוקת זו: אין בנין בכלים, משום שזו כבר ידועה כמחלוקת בית שמאי ובית הלל²⁹ במקום אחר.²⁷ לכן ובטכניקה לדחיית האוקימתא השניה, ערכו את קושית אביי³⁰ ודחו³¹ על פי דברי אביי³² את האוקימתא השניה — של רבה ורב יוסף: "אמר אביי, ותיסברא, והתניא... וקתני סיפא... אלא אמר אביי..." שלכשעצמה, ללא דברי אביי — היה לאוקימתא זו מקום³³ שווה ומעמד

- 22 ראה חידושי הריטב"א, עירובין, מהד' מ' גולדשטיין, ירושלים תשל"ה, עמ' שמה, ד"ה: "רבה", לא גרס: "הכא" ובהע' 829, שם, ציין: "לפנינו נוסף: הכא"; ראה כ"מ, גרס: "הכא במאי עסקינן במגדל של עץ"; דק"ס, שם, עמ' סה; אגרת רב שרירא גאון, מהד' ב"מ לוין, ירושלים תשל"ב, נספחים, נספח יג, עמ' א.
- 23 בנוסף למילים השוות: "הכא במגדל של ... עסקינן"; הר"ח, שם, לה ע"א, נוסף: "ואמאי עירובו עירוב".
- 24 ראה הלבני, שם, עמ' קב, ד"ה: "לפיכך", ציין: "לפיכך נראה שהקטע 'ובפלוגתא דהני תנאי אינו מרבה ורב יוסף ... היא סוגיא בפני עצמה ... אח"כ נצטרפה סוגיא זו לפירושיהם של רבה ורב יוסף".
- 25 ראה זכים ד, ג; תוספ' שם ד, ה.
- 26 ראה תוספות הרא"ש, שם, לד ע"ב, ד"ה: "הכא".
- 27 ראה ביצה י ע"א; שם יא ע"ב; שם כב ע"א; שבת קכב ע"ב.
- 28 ראה לב רחב, שם, לד ע"ב, ד"ה: "בא"ד ועוד"; שם, לה ע"א, ד"ה: "תודה ומתני", ציין: "לא ידעתי למה".
- 29 ראה תוס', שם, לה ע"א, ד"ה: "ומתני"; מלאכת שלמה, עירובין, פ"ג מ"ג, ד"ה: "נתנו במגדל".
- 30 ראה או"ז, ח"ב, שם, ס"י קלה, ציין: "ואקשינהו אביי לרבה ורב יוסף"; השווה הלבני, שם, עמ' קב, ד"ה: "ולפיכך".
- 31 ראה תוס', שם, לה ע"א, ד"ה: "וקתני"; מהרש"א, עירובין, לה ע"א ד"ה: "בד"ה קתני", ציין: "מלתייה דרב יוסף ורבה אדחייה"; חידושי הריטב"א, שם, עמ' שמח; לשון הזהב, שם, עמ' 46, ד"ה: "בתוס' בד"ה וקתני"; לב רחב, שם, לד ע"ב, ד"ה: "בא"ד וי"ל"; הר"ח, שם, לה ע"א, ציין: "ודחי אביי"; גולדברג, שם, עמ' 75 והע' 49.
- 32 ראה לעיל, הע' 31, ברברי הר"ח.
- 33 ראה לקמן, הע' 37.

רגיל בסוגיא, ללא שום עוררין.³⁴ אלא שעורכי הסוגיא³⁵ הקשו: "ומתניתין במאי מוקמינן לה", כקושיה המציינת את דחיית האוקימתא השניה, ומותרה מקום לעריכת האוקימתא השלישית בסוגיא — מדברי אביי ורבא.

האוקימתא השלישית מדברי אביי ורבא: "במנעול וקטיר במתנא עסקינן"³⁶ הוצעה³⁷ בסוגיא בצורה שווה במסגרתה לשתי האוקימתות הקודמות, של רב ושמואל ושל רבה ורב יוסף. אוקימתא זו באה כצלע השלישית במכנה המשולש בסוגיא, למרות שאין במשנה שום רמז לדברי אביי ורבא. אמנם לכאורה גם לאוקימתא של אביי ורבא, המודים שיש בנין וסתירה בכלים³⁸ — לפי שיטת בית שמאי,³⁹ היה מקום שווה ורגיל בסוגיא במקביל לאוקימתא הקודמת, בהתאם למחלוקות בית שמאי ובית הלל. אלא שהמבנה המשולש בסוגיא וטכניקת העריכה שלו, הבליט את הקשיים⁴⁰ באוקימתא הראשונה ואת דחיית האוקימתא השניה באופן ברור — שהוביל⁴¹ לכך שהאוקימתא השלישית בסוגיא תיחשב כנכונה ביותר והמתקבלת,⁴² למרות הקשיים המתעוררים בה — בכך שדברי אביי ורבא חולקים למעשה על רבותיו: רבה ורב יוסף, ודוחה את דבריהם, את משנת זבים,⁴³ וגם הנאמר ב"חסמ"ח" באוקימתא הראשונה של רב ושמואל — הופך לפי דברי אביי ורבא למיותר.⁴⁴

כך נתקבלה סוגיא בעלת מבנה משולש של שלש⁴⁵ אוקימתות המוצעות

34 ראה הלבני, שם, עמ' קב, ד"ה: "לפיכך".

35 ראה הלבני, שם, עמ' קב, ד"ה: "המלים", ציין: "המלים 'ומתניתין במאי מוקמינן' וודאי אינן מאביי ורבא".

36 ראה כ"מ, גרס: "הכא במנעול דקטיר במיתנא עסקינן"; ראה כ"א; דק"ס, שם, עמ' 130 נוסף: "הכא"; ספר העתים, שם, ס"י נו, עמ' 73, נוסף: "הכא".

37 ראה פסקי הרי"ד, שם, עמ' ס, לא הביא את האוקימתא של אביי ורבה; ראה הלבני, שם, עמ' צט והע' 5; ראה לעיל, הע' 35; ראה לקמן, הע' 45.

38 ראה לב רחב, שם, לד ע"ב, ד"ה: "בא"ד ועוד"; ראה שבת, קכב ע"ב.

39 ראה לעיל, הע' 27.

40 רמב"ם, הל' יו"ט, פ"ב ה"ט, אינו סבור כר"מ; מגיד משנה, שם, ציין: "ולא קי"ל כר"מ"; טור, דרישה, אר"ח, ס"י תקיח סע"ב, ד"ה: "בית".

41 ראה הלבני, שם, עמ' קב, ד"ה: "מן הסדר".

42 ראה הרי"ף, שם, לה ע"א, ציין את האוקימתא השלישית ופסק כמותה והתעלס מן השתיים שקדמו לה. ראה לעיל, הע' 37.

43 ראה זבים ד, ג.

44 ראה לשון הזהב, שם, עמ' 45, ד"ה: "אמנם נ"ל".

45 ראה מלאכת שלמה, שם, פ"ג מ"ג, ד"ה: "נתנו במגדל"; אך השווה חידושי הריטב"א, שם, עמ' שמט, ציין לגבי אביי ורבא: "ולא נדו מאוקימתא דרבה ורב יוסף, דאי לא הוה להו לפרושי"; ראה מראה הפנים, שם, פ"ג מ"ג, ד"ה: "הדא", ציין: "ובכבלי דף לה תרי אוקימתות חדא במגדל של לבנים, וחדא אוקימתא במגדל של עץ"; הרע"ב, עירובין, פ"ג

על המבנה המשולש בסוגיות הבבלי

כל אחת מהן על ידי שני אמוראים, כשכל אוקימתא מורכבת ממחלוקת תנאים (שני חולקים) ממקומות אחרים, כשהאוקימתא השלישית נחשבת לנכונה ביותר לכיארור המשנה ובהתאם למטרת עורכי הסוגיא.

הסוגיא החמישית:

בעיות דרבה ("ר' דוסא אומר — מתענין ומשלימין" (מ ע"א—מא ע"ב)

סוגיא זו נחלקת לשלושה על פי הפיסקאות הבאות:

1. אמר רבה כי הוינן בי רב הונא, איבעיא לן: מהו להזכיר של ראש חדש בראש השנה.
2. ואמר רבה כי הוינא בי רב הונא, איבעיא לן: מהו לומר זמן בראש השנה וביום הכפורים.
3. ואמר רבה כי הוינן בי רב הונא, איבעיא לן: בר בי רב דיתיב בתעניתא במעלי שבתא מהו.

הסוגיא בעלת מבנה משולש והפתיחה זהה בכל שלושת הפיסקאות. לכאורה רק הפיסקא הראשונה שייכת בסוגיא¹ ולא היה צורך להביא את שתי הפיסקאות הנוספות, אלא אם כן, מעוניין היה עורך הסוגיא להביא את הבעיות של רבה מרב הונא כמבנה משולש בסוגיא (למרות שדוגמה זו היא יחידאית). כלומר, לא מדובר בבעיות דומות גרידא, אלא שיקולים של עריכת סוגיא במבנה משולש ומשא ומתן שיש בו דמיון רב עד כדי אחידות בסגנון. אמנם נכון הוא שלעיתים כפילות, כגון: כפל לשון, כפל מלים או כפל ענין, נראית כדבר טבעי, אבל אפשר היה לסגן את הסוגיא בצורה אחרת. אלא נראה שמטרת העורך היתה ליצור דמיון סגנוני צורני, ולא רק נטיה הלכתית מסוימת. דבר זה מתבטא בסוגיא במבנה המשולש.

המסגרת הצורנית בשלושת הפיסקאות דומה מאוד ולעתים זהה והיא באה לידי ביטוי בשימוש בפתיחה זהה, ביטויים ומונחים זהים או דומים, שאלות ירטוריות חוזרות וכפילויות שונות, בצורה הבאה:

1 מ"ג, ד"ה: "נתנו במגדל"; ראה טור, או"ה, הל' שבת, סי' שצד; ב"י, שם, ד"ה: "ומ"ש אם", ציין: "וכתב רבינו שתי האוקימתות" וכו'; ראה תוס', שבת, כב ע"ב, ד"ה: "האי".
ראה א' וייס, על היצירה הספרותית של האמוראים, ניו יורק תשכ"ב, עמ' 209–210.

פיסקא 3	פיסקא 2	פיסקא 1
ואמר רבה כי הוינן	ואמר רבה כי הוינא ²	אמר רבה כי הוינן
בי רב הונא, איבעיא לן	בי רב הונא, איבעיא לן:	בי רב הונא, איבעיא לן:
מהו ל... ⁴	מהו לומר ³	מהו להזכיר
	כיון ד... אמרינן,	כיון ד... אמרינן,
	או דילמא...	או דילמא...

לא הוה בידיה...   לא הוה בידיה...
ולא הוה בידיה...

מאי לאו ל...
לא, ל...

- 2 ראה כ"מ, גרס: "אמר רבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן"; בכ"א: "ואמ' רבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן"; דק"ס, שם, עמ' 150 ואות ר, ציין: "וכ"ה בד"ש ובכל הראשונים וכמו שהוא באידך כעיי"; הרי"ח, שם, מ ע"ב, גרס: "אמר רבה איבעיא להו"; הרי"ף, שם, מ ע"א, גרס: "ואמר רבא כי הוינן בי רב כהנא איבעיא לן"; פירוש רבינו ישמעאל בן חכמון, עירובין, מהד' שטינברג, לט ע"א, ד"ה: "ומתנה", והע' 353-354 (השווה שם, מ ע"א, ד"ה: "גמרא אמר רבה", הע' 356-357); ראה מחזור ויטרי, עמ' 637, גרס: "דאמר רבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא להו מהו לימא" והע' ה, ציין: "כצ"ל"; ראה הרא"ש, שם, מ ע"ב, גרס: "ואמר רבה כי הוינא"; או"ז, שם, ח"ב, סי' קמ סע' ד, גרס: "אמר (רבא) [רבה] כי הוינן בי רב הונא איבע' לן"; ספר ראבי"ה, עירובין, ח"א, סי' שפג, ליתא; שם, ח"ב, סי' תקלד, עמ' 218, ד"ה: "ושאל", ליתא; אגודה, עירובין, סי' מ עמ' פג; פסקי הרי"ד, שם, מ ע"ב, גרס: "אמ' רבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן"; תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, מהד' א' קופפר, ירושלים תשל"ג, סי' עב, עמ' 117, גרס: "אמר רבה כי הוינן בי רב כהנא איבעיא לן"; אוצר הגאונים, מהד' ב"מ לוין, כרך שלישי, מסכת עירובין, ירושלים תרצ"א, סי' פז עמ' 32, הגירסא: "אמר רבה כי רב הונא איבעיא לן". L. רבה כי הונן בי רב הונא אמר' מהו": p. 329; ש' אברמסון, עניינות בספרות הגאונים, ירושלים תשל"ד, עמ' 201, הגירסא: "[ד]אמ' ראבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן"; תשובות הגאונים, ח"א, מהד' א"א הרכבי, חלק ראשון, ברלין תרמ"ז, סי' רט, עמ' 97: "ואמ' רבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן מהו לומר זמן" והע' ג.
- 3 ראה כ"מ, גרס: "להזכיר"; דק"ס, שם, עמ' 150 ואות ש, ציין: "נוסח הדפוס עדיף"; מחזור ויטרי, עמ' 637, גרס: "מהו לימא"; הרא"ש, שם, מ ע"ב, גרס: "מהו להזכיר ... כיון דזמן לזמן קאתי אמר, או דילמא ... לא אמר".
- 4 ראה שאלתות דרב אחאי גאון, בראשית, חלק ראשון, מהד' ש"ק מירסקי, ירושלים תשי"ן, ש' א, עמ' כ, נוסף: "מי אמרינן אסור ליכנס לשבת כשהוא מעונה או לא, לא הוה בידיה"; שם, עמ' ו.

הכא נמי מסתברא...

מאי...

מאי...

מיתיבי...

מיתיבי...

מאי לאו ...

מאי לאו ל...

לא...

לא, ל...

הכא נמי מסתברא

הכא נמי מסתברא

דאי סלקא דעתך...

דאי ס"ד...

קשיא...

לא קשיא...

לא קשיא...

מאי הוה עלה...

מאי הוה עלה...

א"ר חסדא:

זכרון אחד עולה

לו לכאן ולכאן

וכן אמר רבה:

זכרון אחד עולה

לו לכאן ולכאן⁵

והלכתא,

אומר זמן בר"ה וביה"כ

והלכתא,

זמן אומר אפילו⁶ בשוק⁷

דרש מר זוטרא

- 5 ראה לשון הזהב, שם, מ ע"א, ד"ה: "בגמרא אמר", ציין מ"הכי נמי מסתברא" עד "קשיא" — "פשוטו התלמידים"; השווה הלבני, שם, עמ' קיח, הציע: "שהיתה מחלוקת אמוראים מלבד רב הונא ורבה וכו' ועל האמורא שאמר צריכים להזכיר הקשו בני הישיבה את קושיית מיתיבי" וכו'; לשיטתנו, נוסף מטעמי מבנה גרידא. השווה הלבני, שם, הע' 16, ציין: "וכולל עצמו תנאי היא וכו' יכול להיות הוספה מאוחרת עפ"י ביצה יז א"; ראה ווייס, שם, עמ' 209–210, ציין: "בסוגיות הללו יש כנראה גם כרוזים נוספים ברם מאידך בא כנראה חלק מהן יחד עם המימרות וחלק אחר נוצר איפא בשעת או בסמוך לקביעת המימרות על החומר הסוגייתי שעליהן במקומן הנוכחי".
- 6 ראה לשון הזהב, שם, מ ע"ב, ד"ה: "בגמרא והילכתא", ציין: "נמשך מהילכתא דלעיל דאומר זמן בר"ה וביה"כ".

7 ראה ווייס, שם, עמ' 209, ציין: "מימרא ב' היא כבר בגדר מענין לענין"; D. H. Kraemer, *Stylistic Characteristics of Amoraic Literature*, Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in Talmud and Rabbinics, The Jewish Theological Seminary of America 1984, p. 153

משמיה דרב הונא :
הלכה מתענה ומשלים...

דרש מר זוטרא
משמיה דרב הונא :
הלכה מתענין ומשלימין.

הפיסקא השלישית והמשא ומתן בה, הם בענין אחר לגמרי והיא נועדה להשלים את המבנה המשולש בסוגיא, אחרת קשה להסביר את הקשרה בסוגיא. הצד השווה בשלושת הפיסקאות הללו הוא הפתיחה הזוהה: "אמר רבה כי הוינן בי רב הונא, איבעיא לן, מהו ל..." כפי המצוי בנוסח הדפוס, כך מתבהר מדוע נדחו מנוסח הדפוס חילופי הגירסאות הרבים ביחס לפתיחה זו בכל שלושת הפיסקאות.⁸ לכן ומנימוקים אלו, בא גם הסיום הכפול שווה בכל שלושת הפיסקאות⁹ והסיום מעין הפתיחה שבכל פסקא — שווה גם הוא בכל שלושת הפיסקאות.

יש התאמות בין הפיסקא הראשונה לפיסקא השנייה ובין הפיסקא השנייה לפיסקא השלישית ואין התאמה רבה בין הפיסקא הראשונה לפיסקא השלישית. אך למרות הכל, כל אלו יחד נצטרפו בסוגיא במבנה משולש, שרק החלק הראשון בלבד בפיסקא הראשונה — קשור למשא ומתן ביחס לר' דוסא בן הרכינס מן המשנה.

סיכום ומסקנות

לאור כל האמור, ההבחנה במבנה הסגנוני הצורני המתבטא — בסוגיות שהוצגו במבנה משולש, סייע רבות לפתרונם של קשיים ובעיות בסוגיות דלעיל. בסוגיא הראשונה (עירוי ג ע"ב) — בעיית חילופי הנוסח בין נוסח הדפוס לכתבי היד, ושאלת חוסר הכללתם של אפשרויות אחרות והעלאת קשיים שונים — נובעת משיקול הדעת של שמירה על המבנה המשולש בסוגיא.

8 ביחס לפיסקה הראשונה — ראה לדוגמה, הרי"ף, שם, מ ע"א, גרס: "אמר רבא כי הוינן בי רב כהנא איבעיא להו"; הרא"ש, שם, מ ע"א, גרס: "אמר רבה כי הוינן בי רב כהנא איבעיא להו". ביחס לפיסקה השנייה — ראה לעיל, הע' 2. ביחס לפיסקה השלישית — ראה לדוגמה שאילתות, שם, גרס: "דאמר רבא"; הר"ח, שם, מ ע"ב גרס: "רבא".
9 ראה לשון הזהב, שם, מא ע"א, ד"ה: "אמנם נלע"ד", ציין: "והילכתא קאי לאסיק מסקנה על האיבעיא דלעיל, על בר בי רב שהוא תענית הרשות, והלכתא כמו בכל האיבעיות כאן".

על המבנה המשולש בסוגיות הבבלי

בסוגיא השניה (שם ד ע"א-ע"ב) — למימרת ר' חייא בר אשי אמר רב יש הבדלים בין נוסח הדפוס לכתבי היד. בנוסח הדפוס הסיומת אחידה: "שיעורין חציצין ומחיצין", לעומת גירסאות אחרות: "חציצות ומחיצות". ביחס לכל אחת משלושת הפרטים הללו — הרחיבו על ידי עריכת מקורות הלימוד מתוך שיקול הדעת של עריכת סוגיא במבנה משולש.

בסוגיא השלישית (שם כז ע"א) — נתעוררה בעיה ברישא, כבר על ידי עורכי הסוגיא — לגבי שאלת מיקומו של הכלל של ר' יוחנן. גם על אמצעה של הסוגיא, דברי "אביי ואיתימא רבי ירמיה" — הצביעו חוקרים שאינו שייך למסכת עירובין. רק הסיפא, הפיסקה השלישית — מתאימה כסוגיא מפאת תכנה לדברי המשנה בעירובין. לפיכך, הפיסקאות הראשונה והשניה נערכו משיקול של מבנה משולש בסוגיא.

בסוגיא הרביעית (שם לד ע"ב-לה ע"א) — יש שלוש אוקימתות. האוקימתות הראשונה והשניה נדחו והאוקימתא השלישית קויימה. למעשה, אפשר היה לציין בסוגיא רק את האוקימתא השלישית, אלא שהאוקימתות הללו נערכו בכל זאת בסוגיא, לאור השיקול של סוגיא במבנה משולש.

הסוגיא החמישית (שם מ ע"א-מא ע"ב) — נחלקת לשלוש פיסקאות, כשלמעשה מבחינה תכנית — רק הפיסקה הראשונה שייכת כסוגיא לדברי המשנה בעירובין. אך גם בסוגיא זו שיקול הדעת היה עריכת מבנה משולש. הדבר התבטא בפתחה וזהו, שימוש בביטויים ומונחים זהים או דומים, וכפל לשון בכל אחת משלושת הפיסקאות הללו.

הדגשנו את המבנה המשולש בסוגיות, הואיל וגישתם העקרונית של הפרשנים, ראשונים ואחרונים — לסוגיות, היא הלכתית גרידא. כלומר, הם חיפשו פתרונות לבעיות השונות שנתעוררו בסוגיות מההיבט ההלכתי בלבד, ולעיתים רבות הם היו דחוקים מאד. לא עלה בדעתם לנקוט בגישה של מבנה צורני-סגנוני כפתרון תקף לקשיים בסוגיא. לא-כן, עורכי הסוגיא (והבאים אחריהם ושמא עד המדפיסים), הללו נתנו את דעתם לכך והם סידרו ועיצבו סוגיות מסויימות באופן מובנה ובצורות מגוונות, כמו — המבנה המשולש. לכן, פתרון מעין זה, מהווה פתרון אפשרי טוב ונוח יותר לבעיות בסוגיא בהשוואה לגישות הפרשנים (שהן לעיתים דחוקות). לפיכך, אין מנוס מלהתייחס ולזהות את המבנה הצורני-סגנוני שבסוגיות — היכן שהוא מצוי, ולא מן הנמנע שהוא עשוי לתרום ולסייע בפתרון בעיות וקשיים המתעוררים בסוגיות.